

Николина Б. Мишчевих
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
N.Miscevic@pf.uns.ac.rs
ORCID ID: 0000-0001-9909-1595

Сања М. Савчић
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
s.savcic@pf.uns.ac.rs
ORCID ID: 0000-0002-1160-5860

О ПРАВНОМ СУБЈЕКТИВИТЕТУ ВЕШТАЧКЕ ИНТЕЛИГЕНЦИЈЕ*

Сажетак: Вештачка интелигенција постоје све значајнији фактор у друштвеном и привредном животу. Будући да је способна да велики део послова обави једнако добро или чак и боље и брже него човек њена употреба постоје широко распрострањена од нпр. обављања једносавних задатака у производним погонима, учења у закључивању уговора путем интернета, до учења у дијагностици и оперативним захватима у медицини. Мада стога представља огроман потенцијал за напредак и развој друштва и побољшање квалитета живота појединца, она са собом носи и значајне ризике. Постављање правног субјективитета вештачке интелигенције постављено је знајно пре него што је она постојала тако значајан фактор у правном промету. Али је у последњој деценији оно постојало посебно актуелно. И поред тога, у доктрини постоји несигласност већ на терминолошком плану, а пошом у пољегу ставова о томе да ли вештачкој интелигенцији треба признати својство правног субјекта или не. У раду су приказани различити аргуменати на којима су аутори који заговарају признавање правног субјективитета засновали свој став, као и разлози на којима други аутори заснивају свој скептицизам према ширењу круга правних субјеката у користи вештачке интелигенције. На крају рада, на основу анализе изложених ставова и аргу-

* Рад је настао као резултат истраживања током 2023. године у оквиру пројекта „Правна традиција и нови правни изазови“ чији је носилац Правни факултет у Новом Саду.

менаша ауторї заузимају сїав о їоме да ли и їод коїим условїма вештїачкој интїелиїенцији їреба їризнаїи їравни субјектївїиїей.

Кључне речї: вештїачка интїелиїенција, їравни субјектївїиїей, вештїачки аїенї.

1. УВОД

У литератури се деценијама говори о потенцијалном признавању правног субјективитета вештачкој интелигенцији. Наиме, *Солум* је још 1992. године у свом раду први поставио питање да ли би вештачка интелигенција могла постати правни субјект. Тада он констатује да је ово питање само теоријско будући да ниједан компјутерски програм у том тренутку још увек није достигао степен развоја који би оправдао разматрање признавања субјективитета вештачкој интелигенцији.²

Међутим, сведоци смо интензивног развоја вештачке интелигенције која у појединим аспектима већ превазилази људску. Уз то, она у све значајнијој мери узима учешће у свакодневном животу појединца, те постаје важан фактор у савременом правном промету. Због тога, питање које је *Солум* поставио у свом раду временом је све више добијало на актуелности. Уз то, хуманоидни робот Софиа (*Sophia*) у Саудијској Арабији добија држављанство 2017. године, док је у Шибуји, општини Токија, четботу³ са именом Шибуја Мираи који је програмиран као седмогодишњи дечак додељено пребивалиште.

Ипак, ово питање посебно је добило на значају након Резолуције Европског парламента из 2017. године у којој предлаже Европској комисији признавање статуса „електронског правног субјекта“ (*electronic person*) вештачким агентима. Наиме у пар. 58 ф предлаже се: “стварање специфичног дугорочног правног статуса за роботе тако да бар најсофистициранији аутономни роботи могу да имају статус електронских субјеката са одговорношћу да отклоне штету коју су проузроковали и могућу примену статуса електронских субјеката у случајевима када роботи направе аутономне одлуке или на други начин независно комуницирају са трећим лицима.”⁴ Мада се у Закону о

² Lawrence B. Solum, „Legal Personhood for Artificial Intelligences“, *North Carolina Law Review*, 4/1992, 1231.

³ Термином „четбот“ означава се компјутерски програм на интернету који може да води разговор са човеком.

⁴ Резолуција Европског парламента о правилима грађанског права за роботџку од 16. фебруара 2017. године 2015/2103 (INL), доступно на https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0051_EN.html .

вештачкој интелигенцији Европске уније⁵ није нашла таква одредба нити се помиње електронски субјект ова тема је и даље актуелна. Наведени предлог Европског парламента, као и бројни радови на тему правног субјективитета вештачке интелигенције настали су са циљем давања одговора на два питања. Прво, ко је одговоран када ствари крену наопако и друго, ко треба да буде награђен када се ствари одвијају како треба.⁶ То јест, ко одговара за штету која настане у вези са учешћем вештачке интелигенције у правном промету, какве је природе учешће вештачке интелигенције у закључивању уговора, као и да ли вештачка интелигенција може да буде титулар ауторског права или патента. Будући да свако од ових питања завређује детаљну анализу, што превазилази обим овог рада, у наставку ће бити приказана различита схватања и аргументи страних аутора којима се настоји оправдати или оспорити идеја признавања правног субјективитета вештачкој интелигенцији.

1. Терминолошка појашњења – вишезначност термина „агент“

У литератури се у контексту правног субјективитета вештачке интелигенције говори о правном субјективитету агента, електронског агента, вештачког агента (*artificial agent*). О вештачким агентима говори се као о „новој категорији бића“ која учествују у друштвеним и економским интеракцијама.⁷ У наставку рада ће термини „вештачка интелигенција“ и „вештачки агент“ бити равноправно коришћени.

Термин „агент“ може имати различита значења у свакодневном говору, у техничком, филозофском и правном смислу. Тако се у свакодневном говору под појмом агент подразумева оно што је способно да делује, да предузима, да утиче на дешавања уместо да се нешто дешава њему.⁸

У техничком смислу термином агент означава се софтвер и/или хардвер који делује уместо свог корисника са циљем испуњења одређених циљева или извршавања задатака без непосредног утицаја или непосредног надзора од стране корисника.⁹ На општији начин он се дефинише као било шта

⁵ Уредба Европског парламента и Савета о утврђивању усклађених правила о вештачкој интелигенцији (Закон о вештачкој интелигенцији) и измени одређених законодавних аката Уније која је усвојена 13. марта 2023. године. Текст предлога Уредбе доступан је на <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52021PC0206>.

⁶ Simon Chesterman, “Artificial Intelligence and the Limits of Legal Personality”, *International and Comparative Law Quarterly*, vol. 69, 2020, 820.

⁷ Samir Chopra, Laurence F. White, *A Legal Theory for Autonomous Artificial Agents*, Мичиген 2011, 2.

⁸ *Ibid*, 11.

⁹ John J. Borking, B. M. A. van Eck, P. Siepel, *Intelligent Software Agents and Privacy*, Хар, 1999, 6; S. Chopra, L. F. White, 6.

што перципира околинѿу путем сензора и делује на ту срединѿу посредством актуатора.¹⁰ У литератури се наводи и да „термин агент одговара различитим ситуацијама када се мање-више аутономни програми различите архитектуре и сложености користе за обављање људских задатака“.¹¹

Приликом разматрања правног субјективитета вештачких агената, говори се и о њиховој способности за учење и њиховој аутономности. Под способношћу за учење подразумева се могућност агента да прилагођава себе и своје понашање и одговоре у складу са својом околином.¹² Аутономни вештачки агент има „релативно висок степен способности да делује без непосредног утицаја човека или другог агента, да контролише своје поступке без спољног надзора, способност да комуницира са људима или другим агентима, проактивну способност да иницира понашање које је усмерено на постизање циља, реактивну способност да перципира промене у околини и реагује на њих, способност да се прилагоди навикама, методима рада и преференцијама корисника, других агената или људи, способност да се креће у виртуелном или физичком окружењу и својство представника или посредника за другог агента или лице“.¹³

Реч агент има и своје филозофско значење. *Бертѿолини* и *Еѿискоѿо* дефинишу субјекат са филозофског аспекта као „ентитет који се повезује са другим ентитетом ван њега самог – објектом – кроз однос у који субјекат ступа посредством личног искуства и/или свести“.¹⁴ Са друге стране, агенте дефинишу као субјекта који може да делује, односно предузима радње. Да би се субјект сматрао агентом са филозофског становишта најчешће се захтева да радње предузима намерно при чему постоје различита схватања о степену рационалности који је потребан за испуњење услова намерног поступања. Према једном, за то су потребне вештине резоновања и одлучивања какве имају само људи. Према другом схватању, намерно поступање подразумева ментално стање попут веровања, жеље, воље које не захтева резоновање које је карактеристично за човека. Дакле, да би се неки ентитет сматрао агентом у филозофском смислу потребно је да поступа са намером. Према још блажем схватању од наведених, агентом се сматра сваки ентитет који се може разликовати од његове околине и који нешто самостално чини у складу са својим циљевима.¹⁵ Мишљења аутора у погледу могућности вештачке интелигенције, односно вештачких агената да буду агенти у фило-

¹⁰ Stuart Russel, Peter Norvig, *Artificial Intelligence – A Modern Approach*, теће издање, Њу Џерси, 2010, 33.

¹¹ S. Chopra, L. F. White, 7.

¹² *Ibid.*, 9.

¹³ *Ibid.*

¹⁴ A. Bertolini, F. Episcopo, 5.

¹⁵ *Ibid.*, 5-6.

зофском смислу су веома различита. Тако нпр. *Берџолини* и *Ејискојо* заузимају став да вештачка интелигенција и роботи не могу имати својство агента који поступа са намером (*intentional agent*). Са друге стране, *Chopra* наводи да се вештачка интелигенција и роботи могу сматрати агентима у смислу наменог поступања, те да би се у том смислу требало вештачке аген-те сматрати агентима који поступају са намером.

О томе да ли вештачка интелигенција има, односно може имати својство агента говори се и у правном контексту. У доктрини се под правним агентом подразумева лице које „може свесно и вољно да поступа по правним нормама“.¹⁶ Они могу да делају у своје име и за своју корист или у туђе име и за туђи рачун, тј. као заступник.¹⁷ У радовима који се односе на вештачку интелигенцију овај појам се углавном користи у контексту испитивања улоге вештачке интелигенције у закључивању уговора. То јест, да ли би се учешће вештачких агената који учествују у закључивању уговора могло подвести под правила о заступништву.¹⁸

2. О ПРАВНОМ СУБЈЕКТИВИТЕТУ ВЕШТАЧКЕ ИНТЕЛИГЕНЦИЈЕ

2.1. О правном субјективитету уопште

Правни субјективитет се најчешће дефинише као способност неког бића да буде ималац права и обавеза. Међутим, овај аспект правног субјективитета представља само једну од три способности које могу бити обухваћене правним субјективитетом, а то су правна, пословна и деликтна способност.¹⁹ Под правном способношћу се подразумева управо способност лица да поседује права и обавезе. Пословна способност је способност лица да изјавама воље производи правна дејства, односно стиче, преноси, мења и укида права и обавезе. Деликтна способност представља способност лица да одговара за последице својих недопуштених радњи. Уз то, *Николић* као један од елемената правног субјективитета наводи и процесну способност, односно способност лица да предузима радње у судском поступку, као и да према

¹⁶ Радомир Д. Лукић са Будимиром Кошутићем, *Увод у њраво*, Београд 1977, 282-283.

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ S. Chopra, L. F. White, 5-27.

¹⁹ Владимир В. Водинелић, *Грађанско њраво – Увод у грађанско њраво и Ојшћии гео грађанској њрава*, Београд 2014, стр. 333-334; Слободан Р. Мартиновић, *Пишњање њравној субјективийейџа*, докторска дисертација, Правни факултет Универзитета у Београду 2012, 33-35. *Марџиновић* ова три аспекта правног субјективитета назива још и правно-статичка (правна) способност, правно-делатна (пословна) способност и правно-деликтна (деликтна) способност.

њему буду предузете радње од стране суда.²⁰ Правна способност је обавезан део правног субјективитета, за разлику од пословне и деликтне способности. То јест, „нема субјекта без правне способности, али има без пословне и деликтне“.²¹

Својство правног субјекта у готово свим правним системима укључујући наше признаје се физичким и правним лицима. Ипак, у појединим земљама ово својство је признато и творевинама, односно појавама које су потпуно нељудског карактера попут храмова у Индији, реке на Новом Зеланду и целокупног екосистема Еквадора.²² Како се то у теорији наглашава, правни субјект може бити свако биће односно творевина које објективно право призна као такво. Тако се и круг лица којима је током историје признан субјективитет разликовао, на шта указује пример робова и жена које су у римском праву имали ограничен правни субјективитет, као и пример правних лица која раније нису постојала као посебан правни субјект или пак животиња којима данас у већини система још увек није признат правни субјективитет, а које су у римском праву имале деликтну способност.²³ То значи да не постоји биће или субјект које је нужно или неприкосновено правни субјект, већ због тога што му је то својство признато, а то зависи од тога да ли предметно биће или творевина има особине, својства која су за то у одређеном правном систему потребна.

И у домаћој теорији као једини правни субјекти најчешће се наводе физичка и правна лица.²⁴ Ипак, према *Водинелићу*, осим физичких и правних лица, правни субјективитет имају и животиње. Он наглашава да су животиње са једне стране правни субјекти *sui generis*, а са друге стране објекти права *sui generis*. Као субјекти могу имати она лична права на оним добрима која имају подједнако као људи и њихове организације попут права на име, права на живот, здравље, на физички и психички интегритет. Са друге стране, за разлику од других правних субјеката они немају имовинска права, нити могу имати пословну, нити деликтну способност. *Мартиновић* пак констатује да животињама још увек није признат правни субјективитет иако се од друге половине 20. века ово питање разматра. Након навођења различитих аргумената који се у теорији користе у циљу оправдавања признавања правног субјективитета животињама он закључује да то „није толико немогуће колико је непотребно“. Он наглашава да је много значајније регулисати понашање човека као јединог природног бића које је разумно и способно за етичко понашање тако да се обезбеди испуњење његових обавеза

²⁰ Душан Николић, *Увод у систем грађанскої њрава*, Нови Сад 2020, 254-255.

²¹ В. Водинелић, 334.

²² S. Chestermann, 822 са даљим упућивањима.

²³ С. Мартиновић, 180.

²⁴ Д. Николић, 254; Даница Попов, *Грађанско њраво (оїцїїи гео)*, Нови Сад 2012, 71.

у циљу очувања животне средине, биолошког диверзитета, као и добробити животиња.²⁵

Правни субјективитет правних лица и потенцијално животиња значајни су са становишта теме рада јер је њихово признавање у литератури често служило као аргумент у прилог признавању правног субјективитета вештачким агентима.

2.2. Аргументи у прилог признавању правног субјективитета вештачкој интелигенцији

2.2.1. Поређење са правним лицима

Правно лице служило је најчешће у иностраној литератури као аргумент у прилог признавању правног субјективитета вештачкој интелигенцији будући да се такође ради о вештачкој творевини. Према овом схватању, пример правног лица указује на то да правни субјект не мора бити само људско биће, већ то може бити и вештачка творевина као скуп више лица окупљених око истог циља која иступа самостално, као носилац права и обавеза независно од њених чланова.

Међутим, применљивост овог аргумента зависи од становишта о разлогу којим се оправдава признавање субјективитета правном лицу. Тако, према једној теорији правним лицима се признаје субјективитет како би се омогућило физичким лицима да се организују у групу како би одразили ту организацију у њиховим правним односима са другим странама. Физичка лица која чине ту групу би могла да заснују индивидуалне уговорне односе са тим странама ограничавајући одговорност, али чинећи то посредством правног лица смањују трошкове. Ово становиште је било предмет критика, а у сваком случају најмање је применљиво на вештачку интелигенцију.²⁶

Према теорији фикције, правна лица имају својство правног субјекта зато што правни систем бира да им призна правни субјективитет. Ради се о невидљивом, неопипљивом вештачком бићу које постоји само са становишта закона.²⁷ Овој теорији најприближније је и схватање *Мартиновића* који указује на значај фикције у контексту правног субјективитета. Према овом аутору, „сам појам правног субјекта, не само када се ради о правним лицима, никада се не поклапа ни са чим што постоји у спољном свету. За правна лица је јасно на први поглед да је реч о творевини која је производ фикционисања. Али, није друкчије ни када је реч о физичком/природном лицу као правном субјекту. Појам природног лица представља апстрахујућу фикцију – од мноштва

²⁵ С. Мартиновић, 245-246.

²⁶ S. Chestermann, 823.

²⁷ *Ibid*, 823 са даљим навођењем.

особина свих стварних лица издвајају се само особине које право сматра релевантним.²⁸ У сваком случају, ова теорија је најадекватнија да послужи као аргумент за евентуално признавање правног субјективитета вештачкој интелигенцији.²⁹ *Мићровић* и *Трајковић* који говоре о правном субјективитету виртуелних ликова наводе теорију фикције као најадекватнију за његово објашњење. Ови аутори наводе да је, према теорији фикције, виртуелни лик попут правног лица за физичко лице једна фикција, али фикција која производи значајне правне последице.³⁰

Према теорији реалности пак правна лица нису фикције већ стварна бића која постоје независно од признања од стране правног система. „Ова друштвена творевина је једна реалност, јер се људи који се у њој повезују стварно тако понашају да извесне последице не урачунавају себи, него тој творевини. Овакву друштвену реалност право признаје и треба да призна, јер би, рекли смо, без таквог признања правнотехнички било врло тешко да се ово урачунавање врши“.³¹ У том смислу, правни субјективитет правног лица није просто додељен, већ је заслужен. Када говоре о виртуелном лику, *Мићровић* и *Трајковић* наводе да би према теорији реалности њему могао бити признат субјективитет „као још једном центру делатности и интереса, као да је реч о физичком или правном лицу“.³² Ипак, закључују да је теорија фикције још увек прихватљивија за објашњење суштине виртуелног лика, с тим што ће можда у једном тренутку превагнути теорија реалности.³³

2.2.2. *Поређење са животињама*

О правима животиња у контексту признавања права вештачкој интелигенцији говори *Андреотта*.³⁴ Он полази од начина на који је разматрано питање евентуалног признавања права животињама. Наиме, приликом дискусија на ову тему као критеријум је узета свест животиња. То јест, према овом схватању, животињама треба признати права ако су свесна.

Проблем у вези са заснивањем признавања права вештачкој интелигенцији на њеној свести је у томе како утврдити да ли је вештачка интелигенција, односно вештачки агент свестан или није.³⁵ Узимење постојања свести

²⁸ С. Мартиновић, 280.

²⁹ S. Chestermann, 823.

³⁰ Драган М. Митровић, Марко С. Трајковић, „Може ли виртуелни лик да буде субјект права?“, *Анали Правног факултета у Београду*, 2/2011, 39-40. Исто и у Драган Митровић, „Virtual Reality and Ethical Neutrality of the Virtual Subjects of Law“, *Law and Politics*, 2/2017,

³¹ Радомир Лукић, *Теорија државе и права II – Теорија права*, Београд 1995, 192.

³² Д. М. Митровић, М. С. Трајковић, 40-41. Исто и у Д. Митровић, 123-124.

³³ *Ibid.*

³⁴ Adam J. Andreotta, “The hard problem of AI rights”, *AI & SOCIETY* 36/2021, 19–32.

³⁵ *Ibid.*, 25.

као критеријума за признавање права одређеном ентитету оспоравано је због непостојања јасне и јединствене дефиниције овог појма. Међутим, према *Андреоти*, када су у питању животиње, односно бића слична нама знамо да трпе бол, тугују, изражавају радост или љутњу. Осим тога, животиње сисари имају сличан еволутивни развој и сличан нервни систем као човек.³⁶ Дакле, за животиње које са човеком имају много тога заједничког лако је претпоставити да имају свест, али поставља се питање да ли је то случај и са животињама које се значајно разликују од човека, као што су нпр. рибе. Последњих година, велики број научника из различитих области заступа схватање да је свест широко распрострањена међу живим бићима, те да су и оне животиње које немају нервни систем сличан човековом или других сисара подобне да развију свест.³⁷ Према *Андреоти*, то је важно јер нам, са једне стране, говори то да и други ентитети осим човека могу имати свест и, са друге стране, указује на то да бића која имају нервни систем сличан нашем и понашају се на сличан начин имају свесна искуства.³⁸

Ипак, утврђивање да ли вештачка интелигенција има свест је много теже. Уколико нпр. робот исказује бол или тугу може бити да је само програмиран да имитира људска осећања, те таквог робота *Андреоти* назива „зомби вештачком интелигенцијом“. Питање је, стога, како утврдити разлику између „зомби вештачке интелигенције“ и „свесне вештачке интелигенције“.³⁹ Након анализе предлога различитих метода⁴⁰ овај аутор констатује да сваки од њих има недостатке, те да се њима проблем утврђивања постојања свести не решава. Зато он истиче да се са сталним и изузетно брзим развојем вештачке интелигенције може догодити да са намером или без ње буде створена вештачка интелигенција која ће имати свест, те да ће тада бити потребно да се узму у обзир и интереси таквих вештачких агената. Због тога одлука о стварању такве свесне вештачке интелигенције не треба да буде схваћена олако. Уколико се она и донесе, а проблем утврђивања постојања свести не буде решен, према овом аутору, најбоље је покушати да вештачки агенти

³⁶ *Ibid*, са даљим упућивањем.

³⁷ А. Andreotta, 26 са даљим упућивањем; Tony J. Prescott, „Robots are not just tools“, *Connection Science*, вол. 2, 2/2017, 145-146.

³⁸ *Ibid*, 26.

³⁹ *Ibid*, 26-27.

⁴⁰ *Андреоти* наводи тест за испитивање постојања свести вештачке интелигенције (*AI consciousness test* – АСТ) који подразумева постављање низа питања вештачкој интелигенцији са циљем да се утврди да ли се ради само о тзв. зомби вештачкој интелигенцији или је присутна и свест. Пример таквог питања је „Како изгледа бити ти тренутно?“. Осим ове, у раду се наводи и теорија интегрисане информације (*Integrated information Theory* – ИТ) према којој количина интегрисаних информација која је присутна у одр. објекту или систему зависи од тога да ли је тај објекат или систем свестан. Вид. А. Andreotta, 28-30 са даљим упућивањем.

буду створени тако да буду што сличнији људима. И ово решење међутим има недостатке попут недовољног техничког развоја којим би се то постигло, као и потенцијалних етичких питања која би се у вези са тиме појавила. Стога, према *Андреоѿи*, најбоље је избегавати креирање свесне вештачке интелигенције. Односно најбоље је дизајнирати је тако да буде што другачија од човека, мада ни то не би представљало гаранцију да створена вештачка интелигенција нема свест будући да је већ указано на то да и бића која су знатно другачија од човека могу имати свест. Ипак то је највише што може да се уради све док не буде решен проблем свести, односно до давања одговора на питање зашто су одређене функције одн. стања мозга праћена искуством.⁴¹

2.2.3. *Постѿојање особина које карактѿеришцу ѿравноѿ субјектѿа*

Бројни аутори су приликом тражења одговора на питање да ли вештачкој интелигенцији треба признати правни субјективитет пошли од особина које мора да има одређени ентитет да би могао стећи својство правног субјекта. Око тога која се то особина треба сматрати нужном за признавање субјективитета не постоји сагласност у доктрини. Према једнима, својство правног субјекта треба признати само оним бићима, творевинама која имају разум, способност за расуђивање. Према другима, неопходно је постојање способности за комуникацију као ужег смисла способности за расуђивање. Ово због тога што „...правне норме делују на правне субјекте само посредно, преко њихове свести и воље, другачије речено, разменом, разумевањем и прерадом порука, комуникацијом између правних субјеката“.⁴²

У овом контексту говори се и о моралној одговорности одређеног ентитета, односно о томе да ли има својство моралног агента. Под моралном одговорношћу се у традиционалној филозофији подразумева стање које карактерише субјекте чије су радње вредне хвале или осуде, а да би радња могла бити предмет такве оцене потребно је да се испуне два услова. Прво, потребно је да онај ко предузима радњу има контролу над својим поступцима и изборима и друго, да је свестан последица које из те радње произлазе.⁴³ У том смислу, под моралним агентима подразумевају се лица која поимају исправно и погрешно и на основу тог поимања праве моралне изборе и одговарају за своје поступке. Осим рационалности, способности да разликује добро и лоше, односно исправно и погрешно, за својство моралног агента потребно је и постојање аутономије како би се испунио услов контроле над својим поступцима. Према *Хими*, морални агент мора да има рационалност,

⁴¹ *Ibid*, 19, 30-31,

⁴² С. Мартиновић, 158-159.

⁴³ А. Bertolini, F. Episcopo, 8 са даљим навођењем.

способност да препозна разлику између доброг и лошег и способност да исправно примени ова правила.⁴⁴ То међутим, тренутно није случај. „Машине свакако могу да предузимају радње које су, у апстрактним условима, вредне реактивних моралних ставова, међутим, будући да не могу да учествују у моралним разматрањима, оне не могу да се квалификују као морални субјекти, те им се не може доделити морална одговорност.⁴⁵ Поједини аутори пак настоје да изједначе моралну одговорност са могућношћу да се произведу морално релевантне последице без обзира на постојање свести и намере са циљем да се и работи, односно вештачка интелигенција подведу под појам моралног агента. Према овом схватању, моралним агентом се може сматрати свако ко својим радњама производи последице које могу бити оцењене као добре или лоше.⁴⁶ *Бертиolini и Епискојо*, међутим, постављају питање зашто је уопште потребно то радити када је са практичног становишта бескорисно. Машина не осећа страх од санкције што норму лишава њене примарне функције, а то је да изазове жељено понашање агента. Коначно, вештачка интелигенција не може бити морални агент јер не дели људску аутономију и моралну свест.⁴⁷

2.2.4. Признавање правној субјективитету као дискрециона одлука законодавца

У посебну групу могу се сврстати аутори које не искључују начелно могућност признавања правног субјективитета вештачкој интелигенцији, али указују на неподобност већине критеријума и аргумената које користе аутори који се залажу за то да се вештачким агентима призна својство правног субјекта.

Тако *Чојра* и *Вајџи* наводе да је схватање вештачког агента као правног субјекта више питање одлуке него открића, те да ће аргумент за признавање или непризнавање својства правног субјекта бити пре прагматичан него концептуалан, односно да ће зависити од функционалности и друштвене улоге вештачких агената.⁴⁸ Правни систем признаје правни субјективитет под

⁴⁴ Kenneth Einar Himma, “Artificial agency, consciousness, and the criteria for moral agency: what properties must an artificial agent have to be a moral agent?”, *Ethics and Information Technology*, 11/2009, 22-24.

⁴⁵ A. Bertolini, F. Episcopo, 8.

⁴⁶ Иако према овом критеријуму и људи и машине, односно вештачке творевине представљају врсте моралних агената, то не значи да међу њима не постоје разлике у степену моралне интерактивности, аутономије и прилагодљивости. Вид. Fabio Fossa, “Artificial moral agents: moral mentors or sensible tools?”, *Ethics and Information Technology*, Vol. 20, 115-126 са даљим навођењем.

⁴⁷ A. Bertolini, F. Episcopo, 9.

⁴⁸ Samir Chopra, Laurence F. White, *A legal theory for autonomous artificial agents*, Michigan 2011, 154.

правним, политичким или моралним притиском у настојању да обезбеди унутрашњу функционалну кохерентност. Примери из различитих правних система показују да својство правног субјекта није резервисано само за људска бића. Осим правних лица, ово својство у појединим правним системима признавано је и храмовима, мртвим лицима, духовима...⁴⁹ Дакле, у случају ентитета који нису људска бића законодавац признавањем својства правног субјекта одлучује да тај ентитет третира аналогно људском бићу у одређеним ситуацијама попут нпр. иступања у својству странке у поступку или поседовања способности за остваривање различитих права и моћи.⁵⁰

Чоїра и *Вајї*, дакле, не оспоравају могућност признавања правног субјективитета вештачким субјектима. Они, међутим, наглашавају да би, и када би се то десило, они имали својство зависног правног субјекта.⁵¹ Под таквим правним субјектом ови аутори подразумевају оне субјекте који своја права могу да остварују само посредствоом заступања од стране другог правног субјекта. Такви субјекти су нпр. деца, одрасли који су неспособни за расуђивање, правна лица, а у ову групу спадале би и животиње уколико би дошло до признавања њиховог правног субјективитета. Стога, техничка немогућност да се нешто лично предузме није препрека за признавање зависног правног субјективитета.⁵² Због тога је једино важно утврдити да ли постоји потреба за тиме. То би нпр. могла бити потреба да се на јединствен начин регулишу уговори које закључује вештачка интелигенција са човеком, али и са другим вештачким агентом у оквиру електронске трговине.⁵³

Са друге стране, да би вештачким агентима било признато својство независног правног субјекта неопходно је стицање значајних интелектуалних капацитета које пак подразумевају изузетно софистициране техничке могућности. *Чоїра* и *Вајї* разликују пет услова за стицање својства независног правног субјекта: интелектуални капацитет и рационалност који су потребни да би се за неко лице могло рећи да је *sui iuris*, способност да схвати и да се повинује правним обавезама, подложност санкцији, способност да закључи уговор и способност да контролише новац и сопствену имовину.⁵⁴ Ни за један од ових услова наведени аутори не искључују могућност да буду испуњени од стране вештачких агената, макар и у будућности са додатним развојем вештачке интелигенције. Међутим, они закључују да ће од највећег утицаја на доношење одлуке о признавању правног субјективитета вештачким агентима бити њихов друштвени значај. Наиме, да ли ће одређеном

⁴⁹ *Ibid*, 158.

⁵⁰ *Ibid*.

⁵¹ *Ibid*, 159.

⁵² *Ibid*, 158.

⁵³ *Ibid*, 160.

⁵⁴ S. Chopra, L. F. White, 162-163.

ентитету бити признат правни субјективитет зависи од тога да ли ће законодавац проценити да дати ентитет има „такав друштвени значај да заслужује или да му је потребна правна заштита у форми додељивања својства правног субјекта“.⁵⁵ Дакле, што улога вештачких агената буде већа у друштвеним, политичким и економским односима већа ће бити шанса да постану правни субјекти. Према овим ауторима, у друштву у којем вештачки агенти имају све већу улогу нема много користи од континуираног порицања правног субјективитета. Они то називају „шовинистичким очувањем специјалног статуса за биолошка бића попут нас“, те да нас сталне тврдње о људској јединствености и јединствености људског ума и осећаја за морал чине „аутистичним“ бићима која су неспособна да схвате умове других бића.⁵⁶

У ову групу аутора могу се сврстати и *Берџолини* и *Ејсковио* које говоре о онтолошкој и функционалној перспективи у погледу признавања правног субјективитета одређеном ентитету. Према онтолошком приступу, правни субјективитет ентитета је јасно одређен њиховим инхерентим карактеристикама спрам којих се одређују правна правила која се примењују на дате субјекте. Присталице признавања правног субјективитета вештачком интелигенцији истичу да је њене суштинске особине чине више субјектима него објектима. Такође, са овог аспекта, будући да је вештачка интелигенција значајно другачији ентитет у односу на постојеће правне субјекте било би потребно донети нова правила или изменити постојећа. Према функционалној теорији, правна квалификација и одговарајућа правна правила треба да се формирају у складу са функцијама које треба да оствари, односно њиховим друштвеним, правним и економским импликацијама.⁵⁷

Оне након констатације да не постоје онтолошки разлози за признавање правног субјективитета вештачком интелигенцији будући да нема потребну свест, нити јаку аутономију да би се сматрала моралним агентом истичу да то не значи да им то својство не може бити признато будући да је дискрециона оцена на законодавцу.⁵⁸

Оне наглашавају потребу за дистинкцијом појмова субјективитета, агента и одговорности у моралном и правном смислу. Тако, иако вештачка интелигенција не испуњава услове да буде означена као агент нити морални агент, њој може бити признат *ad hoc* субјективитет као што је и правним лицима.⁵⁹ У погледу одговорности, признавање субјективитета вештачким агентима би водило ограничењу одговорности, мада то не би донело значајне

⁵⁵ Jane Nosworthy, “The Koko dilemma: A challenge to legal personality”, *Southern Cross University Law Review* 2, 1/1998, 1–23. Наведено према S. Chopra, L. F. White, 187.

⁵⁶ S. Chopra, L. F. White, 190-191.

⁵⁷ A. Bertolini, F. Episcopo, 4.

⁵⁸ *Ibid*, 8.

⁵⁹ *Ibid* 11.

промене у погледу личности, особе која би сносила трошкове, нити у погледу случајева у којима би накнада била додељена. Уколико сам вештачки агент не би могао самостално да зарађује, његов капитал морао би бити обезбеђен од стране човека или корпорације који стоје иза њега или пак путем механизма осигурања.

У сваком случају, *Берџолини* и *Ејискојо* не одбацују *a priori* признавање правног субјективитета вештачкој интелигенцији, али истичу да овом проблему не треба приступати са онтолошког, већ са функционалног становишта. Оне чак непостојање јасне дистинкције између ова два приступа наводе као главни разлог нејасноћа које се у доктрини могу уочити у вези са питањем признавања правног субјективитета, својства заступника или одговорности вештачкој интелигенцији. Дакле, одлука о наведеном питању треба да проишађе из темељне анализе и испитивања постојања искључиво правних разлога попут нпр. потребе за поједностављивањем правних односа; праћењем, регистрацијом и транспарентношћу ентитета и оних лица која имају интересе у њему и у његовом раду као и потребе за одвајањем имовине и ограничењем одговорности.⁶⁰

2.3. Аргументи против признавања правног субјективитета вештачкој интелигенцији

Са тиме да је признавање правног субјективитета дискрециона одлука законодавца, те да она не зависи од одређених особина ентитета у етичком и метафизичком смислу сагласни су и *Брајсон*, *Диамантис* и *Гранџ*. Међутим, за разлику од претходних, ови аутори исказују значајно већи скептицизам ка признавању овог својства вештачкој интелигенцији. Они указују на то да се овој идеји, иако се она многим чини привлачном, мора приступити са нарочитим опрезом. Приликом одлучивања о признавању правног субјективитета одређеном ентитету правни систем мора да води рачуна о својим крајњим циљевима, те да се води питањем да ли би то имало позитиван или негативан утицај на испуњење тих циљева.⁶¹ Осим тога, они истичу да је појам правног субјективитета еластичан и дељив, те да га не треба посматрати и о њему одлучивати по принципу „све или ништа“ будући да различити субјекти могу бити носиоци ширег или ужег круга права и обавеза. Стога, важно је одредити и која права и обавезе би била призната вештачким агентима уколико би се законодавац определио за тај корак.⁶² Уз то, потребно је обезбедити да правни субјекат којем се одређено право при-

⁶⁰ *Ibid*, 11.

⁶¹ Joanna J. Bryson, Mihailis E. Diamantis, Thomas D. Grant, „Of, for and by people: the legal lacuna of syntetic persons“, *Artificial Intelligence Law*, Vol. 25, 3/2017, 278.

⁶² *Ibid*, 280-281.

знаје заиста може и да га остварује у одговарајућем поступку, али исто тако и да обавезе које су му наметнуте могу бити принудно извршене. Управо у вези са тиме јављају се одређене стрепње. Наиме, признавање правног субјективитета вештачким агентима подразумева и њихово заснивање правних односа са другим правним субјектима из којих би произлазила различита права и обавезе. Уколико пак вештачки агенти не би могли бити принуђени на испуњење обавезе, односно ако не би одговарали за њихово испуњење тиме би се створио простор за две врсте злоупотреба. Прво, физичка лица би могла да их користе као заштиту од сопствене одговорности због повреде права других правних субјеката. У том случају законодавац би морао да пронађе начин да дође до физичког лица које посредством вештачког агента настоји да избегне одговорност за своје поступке. То би могао да учини посредством института пробијања правне личности који се са истим циљем примењује у привредном праву у циљу спречавања злоупотреба у привредним друштвима.⁶³ Међутим, уколико би се радило о вештачкој интелигенцији, односно вештачком агенту иза којег не постоји физичко лице која га контролише, односно које њиме управља проблем не би могао бити решен путем пробијања правне личности. У том случају, како наводе аутори, проблем одговорности за повреду права других субјеката не би постојао уколико би вештачка интелигенција, односно вештачки агент који има својство правног субјекта имао процесну способност и ако би био солвентан или на би на који други начин могао да одговара за повреду права.⁶⁴ Ипак, није сасвим јасно како би се ова два услова обезбедила. Док правна лица имају физичка лица као заступнике, постоје вештачки агенти који немају физичко лице које њиме управља или га контролише и које би га заступало у евентуалним поступцима. Ови аутори наводе да би вештачки агент могао да ангажује адвоката да га заступа, али се у вези са тим поставља и питање његове солвентности. То јест, да ли би имао своју имовину и како би могао да је стиче. Уколико би је и стекло посредством нпр. улога од стране његових твораца поставља се питање шта се дешава када се та имовина потроши, односно када постане инсолвентан. Док код физичких лица постоји могућност да лице и на други начин одговара нпр. путем извињења или осудом на казну затвора, таква могућност код вештачких агената је или „недоступна или је незадовољавајућа или/и неделотворна“.⁶⁵ Брајсон, *Диамантиш* и

⁶³ *Ibid*, 285-287.

⁶⁴ *Ibid*, 288.

⁶⁵ *Ibid*. Овде се може приговорити то да за обавезе које нису личног карактера које се не могу принудно намирити јер је дужник инсолвентан он за то не може бити кажњен казном затвора, нити би нпр. извињењем могла да се испуни обавеза која је имовинског карактера. У том смислу, инсолвентност дужника може бити препрека за остваривање права повериоца и ако је дужник физичко лице.

Грани на крају закључују да је признавање правног субјективитета вештачким агентима „морално непотребно и правно проблематично“.⁶⁶ Електронски субјект о којем се говори у предлогу Европског парламента из 2017. године би према речима ових аутора представљао „правну црну рупу“ у којој би се изгубила одговорност физичких лица. Постојећи правни систем је створен од стране човека и за човека, те за одржавање његове кохерентности потребно је обезбедити да вештачки ентитети никада не постану особе, односно субјекти ни у правном, ни у фактичком смислу.⁶⁷

Међу скептике у погледу признавања правног субјективитета вештачким агентима, иако знатно умеренији у односу на претходно наведене ауторе, може се сврстати и *Пајало*. Наиме, он истиче да овај ентитет још увек не испуњава услове за стицање својства правног субјекта, те апелује да се ова тема остави по страни бар још неко време. Према његовом схватању, непризнавање субјективитета вештачкој интелигенцији не представља препреку за њено учешће у правном животу указујући на пример Европске уније која је скоро две деценије успешно функционисала без својства правног субјекта.⁶⁸ Он у раду заступа схватање да поједини аутори погрешно сматрају признавање правног субјективитета условом за то да се вештачки агент сматра правним агентом, односно заступником. Признавање правног субјективитета је према *Пајалу* увек значајна политичка одлука. Код правних лица попут привредних друштава, такве одлуке имају везе са ефикасношћу, финансијском транспарентношћу, одговорношћу и сл, а код физичких са човековим достојанством, свешћу, човековом унутрашњом вредношћу, способношћу човека да пати и потребом да се та патња спречи... Према *Пајалу*, када је реч о вештачкој интелигенцији, тему правног субјективитета још неко време треба оставити по страни, али то питање свакако треба одвојити од заступништва. У вези са могућношћу вештачких агената да делују у својству заступника у уговорном и пословном праву, према овом аутору, треба размотрити нове облике одговорности како би се избегли ризици, односно злоупотребе на које упозоравају претходно наведени аутори.⁶⁹

3. ЗАКЉУЧАК

С обзиром на разноврсност аргумената којима се служе аутори чија су схватања приказана у претходном делу рада тешко је класификовати их

⁶⁶ *Ibid.*, 289.

⁶⁷ *Ibid.*

⁶⁸ Ugo Pagallo, „Vital, Sophia, and Co.—The Quest for the Legal Personhood of Robots”, *Information* 9/2018, 5.

⁶⁹ *Ibid.*, 9-11.

према јасном критеријуму. Штавише, у доктрини још увек нема сагласности ни око дефиниције вештачке интелигенције, а потом ни у погледу означавања ентитета о чијем потенцијалном правном субјективитету се расправља. Ово указује на то да упркос интересовању које ова идеја буди међу ауторима широм света она није довољно сазрела за доношење тако значајне одлуке какво је ширење круга правних субјеката. Аутори рада деле став према којем могућност признавања правног субјективитета вештачкој интелигенцији није спорна будући да се ради о дискреционој одлуци законодавца. Ипак, ова одлука мора бити заснована на темељној анализи њених правних последица. Учешће вештачких агената као самосталних правних субјеката у правном промету подразумева заснивање права и обавеза. Као што наводе поједини претходно наведени аутори, пре признавања правног субјективитета неопходно је утврдити круг права који би таквим субјектима био признат, начин на који би остваривали ова права, тј. да ли би имали свог заступника и ко би то био. Такође, ризици који се односе на могућност да одговарају за неиспуњење обавеза о којима је било речи захтевају јасан став законодавца и о начинима на који би ови ентитети одговарали за своје обавезе, а пре свега начину на који би се обезбеђивала средства из којих би се могле намирити обавезе вештачких агената према другим правним субјектима. Коначну одлуку о признавању правног субјективитета законодавац треба да донесе након налажења одговора на ова питања. Али и тада, као што наводе *Брајсон*, *Диамантијис* и *Граниј*, законодавац мора да се води крајњим циљевима правног система, односно тиме какав би утицај то имало на остваривање ових циљева. Бројни аргументи аутора који се залажу за признавање правног субјективитета вештачкој интелигенцији чине се смисленим. Ипак, као што *Марџиновић* наводи за животиње, и за вештачке агенте се може рећи да је могуће наћи аргументе у прилог томе да им се призна правни субјективитет, али је важније питање да ли је то потребно.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

- Andreotta Adam J., "The hard problem of AI rights", *AI & SOCIETY* 36/2021, 19–32.
- Bertolini Andrea, Episcopo Francesca, „Robots and AI as Legal Subjects? Disentangling the Ontological and Functional Perspective”, *Frontiers in Robotics and AI*, 2022 April, 9:842213, 4.
- Borking John J, van Eck B. M. A, Siepel P, *Intelligent Software Agents and Privacy*, Хар, 1999.
- Bryson Joanna J, Diamantis Mihailis E, Grant Thomas D, „Of, for and by people: the legal lacuna of syntetic persons“, *Artificial Intelligence Law*, Vol. 25, 3/2017, 278.
- Chesterman Simon, "Artificial Intelligence and the Limits od Legal Personality", *International and Comparative Law Quarterly*, vol. 69, 2020, 820

- Chopra Samir, White Laurence F., *A legal theory for autonomous artificial agents*, Michigan 2011, 154.
- Fossa Fabio, “Artificial moral agents: moral mentors or sensible tools?”, *Ethics and Information Technology*, Vol. 20, 115-126 са даљим навођењем.
- Himma Kenneth Einar, “Artificial agency, consciousness, and the criteria for moral agency: what properties must an artificial agent have to be a moral agent?”, *Ethics and Information Technology*, 11/2009, 19-29.
- Pagallo Ugo, „Vital, Sophia, and Co.—The Quest for the Legal Personhood of Robots”, *Information* 9/2018, 1-11.
- Prescott Tony J, „Robots are not just tools“, *Connection Science*, вол. 2, 2/2017, 142-149.
- Russel Stuart, Norvig Peter, *Artificial Intelligence – A Modern Approach*, треће издање, Њу Џерси, 2010.
- Solum Lawrence B., „Legal Personhood for Artificial Intelligences“, *North Carolina Law Review*, 4/1992, 1231-1287.
- Водинелић Владимир В, *Грађанско њраво – Увод у ѓрађанско њраво и Оиџији део ѓрађанској њрава*, Београд 2014.
- Драган М. Митровић, Марко С. Трајковић, „Може ли виртуелни лик да буде субјект права?“, *Анали Правног факултета у Београду*, 2/2011, 28-42.
- Драган Митровић, „Virtual Reality and Ethical Neutrality of the Virtual Subjects of Law“, *Law and Politics*, 2/2017, 115-125.
- Лукић Радомир Д. са Кошутеићем Будимиром, *Увод у њраво*, Београд 1977.
- Лукић Радомир, *Теорија државе и њрава II – Теорија њрава*, Београд 1995.
- Мартиновић Слободан Р, *Пиџање њравној субјективиџеија*, докторска дисертација, Правни факултет Универзитета у Београду 2012.
- Мартиновић Слободан Р, *Пиџање њравној субјективиџеија*, докторска дисертација, Правни факултет Универзитета у Београду, 2012.
- Николић Душан, *Увод у сисџем ѓрађанској њрава*, Нови Сад 2020.
- Попов Даница, *Грађанско њраво (оиџији део)*, Нови Сад 2012, 71.
- Резолуџија Европског парламента о правилима грађанског права за роботикку од 16. фебруара 2017. године 2015/2103 (INL), доступно на https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0051_EN.html.
- Уредба Европског парламента и Савета о утврђивању усклађених правила о вештачкој интелигенџији (Закон о вештачкој интелигенџији) и измени одређених законодавних аката Уније која је усвојена 13. марта 2023. године.

Nikolina B. Mišćević
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad
N.Miscevic@pf.uns.ac.rs
ORCID ID: 0000-0001-9909-1595

Sanja M. Savčić
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad
s.savcic@pf.uns.ac.rs
ORCID ID: 0000-0002-1160-5860

On Legal Personhood of Artificial Intelligence

Abstract: *Artificial intelligence is becoming an increasingly significant factor in social and economic life. As it is capable of performing a large portion of tasks as well as or even better and faster than humans, its use is becoming widespread, ranging from simple tasks in manufacturing plants to participating in online conclusion of contract and even in diagnostics and surgical procedures in medicine. Although it represents a huge potential for progress and development in society and the improvement of quality of life of an individual, it also brings significant risks. The question of the legal personhood of artificial intelligence was raised long before it became such a significant factor in legal transactions. However, in the last decade, it has become particularly relevant. Despite this, there is disagreement in the doctrine, both in terms of terminology and regarding whether artificial intelligence should be recognized as a legal subject or not. The paper presents various arguments on which authors advocating for the recognition of legal personhood of AI have based their stance, as well as reasons on which other authors base their skepticism towards expanding the circle of legal subjects in favor of artificial intelligence. At the end of the paper, based on the analysis of the presented views and arguments, the authors take a stance on whether and under what conditions legal personhood should be recognized to artificial intelligence.*

Keywords: *artificial intelligence, legal personhood, legal personality, artificial agent.*

Датум пријема рада: 01.04.2024.

Датум прихватања рада: 14.05.2024.